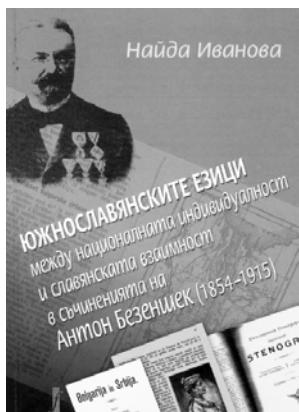

КАКВО (НЕ) ЗНАЕМ ЗА АНТОН БЕЗЕНШЕК

Найда Иванова.
Южнославянските
езици между националната
индивидуалност и славянската
взаимност в съчиненията
на Антон Безеншек.
Велико Търново, 2008.

Антон Безеншек е познат най-вече като създател на българската стенография. В началото на октомври всяка година стенографите изразяват почитта си към словенеца, отдал младост и сили за утвърждаването на българската култура, образование и наука през първите години след Освобождението. Стенографската традиция обаче не е достатъчна, за да събужда и поддържа интереса на младите към забележителната му личност. Преди известно време с радост разбрах, че тази забележителна личност е предизвикала интерес у човек извън гилдията на стенографите – уважаваната от мене колежка от катедрата Найда Иванова, която веднъж заговори за него с голямо възхищение. Първоначално бях приятно изненадана, но постепенно разбрах, че нейният интерес се е превърнал в сериозно изследване, чийто финален етап е настоящата книга – новина както за стенографската общност, така и за историята на българската наука.

Стенографските съчинения на А. Безеншек, които са добре познати на

бързописците у нас, са само част от неговия широко замислен интерлингвистичен проект за активизиране на културните и езиковите контакти между славяните на Балканите. За първи път в историята на славянската филология Н. Иванова проучва и описва този аспект от обширната му културоложка дейност, за първи път тя установява неговата специфика в контекста на други опити за създаване на изкуствени и помощни езици за интеркултурна комуникация сред славянските народи, за първи път открива модерните лингводидактични възгледи на Безеншек, които намират отражение в подбора и структурирането на четириезичните материали в *Южнославянски стенограф* и най-вече в неговата българска граматика за словенци. Според нея мястото на този учебник все още остава недооценено сред останалите пособия по български език за чужденци. Според А. Безеншек родствени езици следва да се изучават не на базата на традиционното разграничение между граматика и лексика, а чрез развиване на дискурсивната компетентност на обучаваните. Тук се откриват съответствия между идеите му и съвременните критерии и методи в областта на преводаческата практика и в лингводидактиката.

В увода Н. Иванова подробно запознава читателите с противоречивите процеси в развитието на южнославянските книжовни езици (словенски, хърватски, сръбски и български) от края на XIX и началото на XX в. и ясно очертава двете основни тенденции – едната, свързана с унифицирането на националните книжовни норми, и другата, подчинена на опитите за езиково сближаване на южнославянските народи. От особено важно значение в този период се оказват идеите на словашкия филолог Я. Колар във връзка с взаимното опознаване и обогатяване на славянските езици, сред които той предлага и възможност за създаване на общославянски правопис.

Словенецът А. Безеншек свързва

живота си с България през 1879 г., когато е поканен от българското правителство да оглави стенографската служба в новоучреденото Народно събрание и да преподава стенография. До този момент той вече е създал хърватска и словенска стенография по системата на Франц Ксавер Габелсбергер. Идвайки в България, той не само създава основите и на българския бързопис, но и работи като стенограф, организира въвеждането на стенографията и написва за целта основополагащи учебници. През целия си активен живот той обучава стотици стенографи в Софийската класическа гимназия (1879–1884), в Пловдивската мъжка гимназия (1884–1905), в Първа софийска мъжка гимназия (1905–1911) и в Софийския университет (1911–1915). Известно е още, че сред стотиците му ученици са П. К. Яворов, Д. Дебелянов, Т. Влайков. Това, което обаче остава встрани от вниманието на българската стенографска общност, са множеството културни проекти, чийто инициатор и активен участник е самият А. Безеншек. Колко от нас знаят, че през 1880 г. словенецът А. Безеншек и чехът И. Прошек са сред основоположниците на Дружество „Славянска беседа“. По инициатива на Безеншек се въвежда задължително обучение по етика в българските училища, за което той написва и първия учебник по този предмет „Етика или нравоучение“ (1894). Той открива първата академична книжарница „Пчела“ с печатница за разпространение на научна, художествена и учебна литература и е учредител и първи председател на „Съюза на югославянските певчески дружества“ (1896). Той се занимава и с преводи на художествена и популярна литература, пише стотици оригинални статии, очерци и дописки в над 20 български и над 15 чужди периодични издания.

Първата глава – „Южнославянската стенография на А. Безеншек“ – е посветена на стенографските публикации на А. Безеншек, предшестващи оформянето на оригиналните му идеи за създаване на обща южнославянска писменост на основата на стенографското писмо. Така той планира

обединение на южните славяни, както и преодоляване на съперничеството между кирилицата и латиницата. Авторката прецизно проучва новаторските идеи на словенския филолог в „Югославянска стенография“ (1896) за обособяване на звуковата индивидуалност на южнославянските езици чрез рационализиране на националните графични и правописни системи на основата на стенографското писмо. В това свое забележително произведение той предлага азбучно-правописен модел и подбира лексикален материал от четирите славянски езика, променя символната натовареност на някои стенографски знаци и сигли, добавя други с ясна интерлингвистична функция. Предварително и подробно изучавайки правилата за означаване на отделните звукове и звукосъчетания на стенография и приложените примери от четирите южнославянски езика, Н. Иванова достига до убедителни изводи за значението и приложимостта на проекта за наднационално общуване, като се спира и върху причините този оригинален интерлингвистичен правописен проект на словенския стенограф да не се осъществи. Въз основа на подробния анализ тя оценява подхода на А. Безеншек при опита му за унифициране на фонологичните и сближаване на лексикалните системи на южнославянските езици. Н. Иванова оценява от съвременни позиции славянофилската концепция на А. Безеншек и компетентно я съпоставя с илиризма и други южнославянски модели. Според нея той създава „най-оригиналния интерлингвистичен правописен проект за южните славяни, свързан с въвеждането и разпространението на стенографията“.

Н. Иванова прави много достъпен и ясен за неспециалисти преглед на същността на стенографското писмо още от времето на А. Безеншек и подчертава необходимостта от бързописа и развитието му в останалите славянски страни. В повечето от тях се ползва като основополагаща системата на Фр. К. Габелсбергер, създадена за немския език и приспособена по-късно за повече от 80 езика. Ней-

ните адаптации за повечето славянски езици (чешки, полски, хърватски, сръбски, словенски и български) са направени през втората половина на XIX в. Така според изследователката А. Безеншек стига до идеята, че една обща стенографска система за южните славяни ще съдейства за взаимното им опознаване и езиково сближаване. Тя прави и интересен паралел между руско-българския проект на Ив. Богоров от 1887 г. и южнославянския проект на А. Безеншек. В труда му „Югославянска стенография“ намират мястото редица модерни идеи за осъвременяване на правописните системи.

Във втората глава са изследвани лингвокултуроложки аспекти в научнопопулярните съчинения на А. Безеншек. Разгледани са научнопопулярните му съчинения с южнославянска тематика – книгата „Bolgarija in Srbija“ (1897) и сказката „Възраждане и сегашно състояние на словенците в културно и економическо отношение“ (1906, публикувана 1907). С помощта на тези произведения авторката установява специфичните похвати на словенския филолог за вербализация на интеркултурно съдържание (ономастична лексика, названия, свързани с понятия от материалната и духовната култура, езикови единици от обществения живот на южните славяни). Н. Иванова намира ценна информация за семантичните трансформации на българска и сръбска културно маркирана лексика, открива разлики в предаването на реалии в българския и словенския език, които показват представата на А. Безеншек за мястото им в общия език, установява тенденции към оформяне на български и сръбски реалии в словенския книжовен език, намира случаи на безеквивалентна лексика. Характерният подход на Безеншек се потвърждава и от съпоставката на неговите текстове с подобна в жанрово и тематично отношение творба от А. Теодоров-Балан „Спомени от едно пътуване между словенци“ (1899). В рамките на общата южнославянска лексика са представени несъответствията, които се дължат на различията в социокултурния път на южните славяни.

В монографията на Н. Иванова не са останали незабелязани художествените преводи от А. Безеншек на произведения на двама видни представители на словенската и българската литература – А. Ашкерц и Ив. Вазов. Трета глава е посветена на първите преводи на двамата автори, съответно на български и словенски. При анализа на превода на А. Ашкерц „Брациговски топове“ (1902) се отбелязва, че са осъществени някои семантични трансформации, редуциране на някои лингвопрагматични елементи и други промени в композиционната структура на поемата, типични за възрожденските преводи. Отдалечаването на преводния текст от оригинала, туширането на неговата многозначност, осъществена чрез различни похвати, цели адаптирането му към българската култура чрез добавяне на фразеологизми от стилистиката на възрожденската ни литература. Ив. Вазов е представен от А. Безеншек в студията „Ivan Vazov, bolgarski pesnik“ (1902), която съдържа преводи на откъси от негови поетични творби и на разказа „Прекрасно!“. Интерес за Н. Иванова представляват преводаческите похвати на А. Безеншек като: опростяване на композиционната структура, редуциране на маркираната и експресивната лексика, ограничаване на лиризиращите поетични похвати, експлицирането на определени социално значими послания, характерни за възрожденската ораторска реч. Тя прави и оригинална съпоставка на Безеншековия текст с критическата студия на А. Т.-Балан „Преглед на поетическата творба на Вазова“ в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София“ (1902) относно съвършенството на Вазовия език. В този анализ не са пренебрегнати личните наблюдения на словенския филолог за условията в страната ни от времето след Освобождението, както и неговите впечатления от Вазов, с които Безеншек се запознава в Пловдив.

Според Н. Иванова поезията на А. Ашкерц и Ив. Вазов неслучайно „попада в периметъра на интерлингвистичния и интеркултурния южнославянски модел на Безеншек“. За да

могат произведенията да се възприемат от българските и словенските културни среди, преводите им претърпяват някои езикови и смислово-композиционни трансформации. Авторката обаче ясно откроява различните преводачески похвати на словенеца. Тя установява, че „преводите на текстовете, нямащи отношение към Безеншековия интеркултурен проект, са ориентирани към автора и съответстват на съвременните представи за преводна адекватност“.

В главата „Лингводидактичните идеи на А. Безеншек“ е разгледана неговата модерна методика за преподаване на чужди близкородствени езици. Лингводидактичните му възгледи са изучени от Н. Иванова въз основа на „Bolgarska slovnica in citanka s slovensko-bolgarskimi razgovori“ (1914) и четириезичните публикации в сп. „Югославянски стенограф“. Авторката съпоставя неговата граматика с граматиките на други двама слависти от същия период (чешкия филолог Я. Вагнер и хърватина Я. Бенигар). Високо са оценени модерните възгледи на А. Безеншек, които според авторката са съвсем близо до съвременните методи в чуждоезиковото обучение. Н. Иванова за първи път хвърля светлина и върху още една непозната страна от делото на А. Безеншек за чуждоезиковото обучение в България, напълно недооценено до този момент. При представянето на особеностите на българския език А. Безеншек използва съвременния съпоставителен анализ, като използва за това термините *съответствия*, *сходства* и *различия*. Изследователката открива връзката между съзидателния метод на изучаване на чужд език, различен от наложения по това време метод на отделяне на лексиката и граматиката в обучението, и активните стенографски занимания на А. Безеншек. Полагайки основите на дебатното писмо в България (по-сложен тип стенографско съкращаване на думи и изрази, използван в парламентарната практика на стенографите), Безеншек се опитва да приложи част от него в лингводидактичния си метод.

Не по-малко е значението на издаването от А. Безеншек четириезично списание „Югославянски стенограф“. Неговите оригинални идеи за взаимното опознаване и овладяване на южнославянските езици от самите южни славяни се проявяват на практика в това списание и поощряват южнославянския читател към определена езикова активност. Н. Иванова оценява лексикалния материал от всички броеве на списанието като своеобразен четириезичен систематичен речник, който включва лексеми от основните сфери на живота и помага за усвояването им. Така според изследователката се очертава и представата на Безеншек за областите, в които би могло да се осъществи междоезиково взаимодействие и сближаване на южнославянските народи.

Накрая изследователката прави синтезирано обобщение

➤ на европейските идеи за конструиране на международни езици и европейска интерлингвистика през втората половина на XIX и началото на XX в.,

➤ на проектите за общославянски език и славянска интерлингвистика и, преминавайки от общото към частното, в резултат на своето богато проучване на научната литература по въпроса,

➤ на най-важните моменти от интерлингвистичния проект на А. Безеншек, който е напълно в контекста на времето си.

Книгата на Найда Иванова е приносна с това, че отваря нова съвременна страница за живота и делото на словенеца Антон Безеншек, обхваща цялостната му дейност и новаторски идеи от културно-исторически и литературоведско-транслатологичен аспект. Най-ценното е разкриването на неговите филологически идеи и книжовна продукция. Лингвистичната страна на Безеншековата концепция за славянската и южнославянската взаимност се откриват за първи път пред българското езикознание. Досега не са били изследвани езиковите южнославянски межкултурни взаимодействия от края на XIX в. и началото на XX в. чрез него-

вата обемна книжовна продукция. Благодарение на усилията и задълбочените проучвания на авторката няма да бъдат забравени всеотдайността и енергията на словенския филолог, стенограф, учи-

тел, преводач, публицист и методист Антон Безеншек, посветени на българската наука, култура и образование.

РАДОСТ ЖЕЛЕЗАРОВА